

تاریخ شفاهی آموزش و پرورش ایران در دهه شصت

در گفت و گو با استاد احمد صافی

اشاره: در تاریخ هفتم مهر ۹۲ نگارنده به اتفاق استاد احمد صافی مشاور دبیرکل شورای عالی آموزش و پرورش برای انجام ماموریتی یک روزه به یکی از شهرهای اطراف تهران همسفر شدیم. در مسیر رفت و برگشت که قریب چهار ساعت به طول انجامید، استاد به درخواست این جانب برخی خاطرات دوران دبیرکلی شورای عالی آموزش و پرورش را در سال‌های بعد از انقلاب بیان کردند. مقدمتاً درباره معرفی استاد صافی، باید خاطر نشان کرد: ایشان اصالتاً گلپایگانی و متولد ۱۳۱۶ بوده و با خاندان آیت‌الله صافی گلپایگانی ارتباط نسبی دارند. استاد در سال ۱۳۳۴ از دانشسرای مقدماتی گلپایگان دیپلم گرفت، و بعد از پنج سال تدریس در شهرهای استان لرستان، در دانشسرای عالی تهران پذیرفته و در سال ۱۳۴۴ در رشته آموزش ابتدایی لیسانس گرفت. سپس بعد از دو سال در رشته راهنمایی و مشاوره دانشگاه تربیت معلم قبول شد و در سال ۱۳۴۸ به عنوان دانشجوی ممتاز از این دانشگاه فارغ التحصیل گردید، البته از همین سال نیز به تدریس در این دانشگاه مشغول شد که این دوره ۲۴ سال به طول انجامید. در طول قریب پنج دهه معلمی در دانشگاه‌های: الزهرا، تربیت مدرس، دانشگاه تهران، بهشتی، شهید رجایی، علامه طباطبایی، مراکز مختلف تربیت معلم و بالاخره دانشگاه آزاد به تدریس پرداخته است. طولانی‌ترین دوران تدریس در واحد رودهن دانشگاه آزاد طی شد، که از سال تاسیس آن واحد در ۱۳۶۴ آغاز و تا سال ۱۳۹۱ به طول انجامید. در این دانشگاه‌ها دروسی مانند: سازمان قوانین آموزش و پرورش ایران، مسایل آموزش و پرورش ایران، آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی و متوسطه، اصول و فنون راهنمایی و مشاوره، راهنمای تحصیلی، مدیریت آموزشی، روابط انسانی در مدیریت، تاریخ آموزش و پرورش در اسلام و ایران، خانواده متعادل، آسیب شناسی خانواده، کارورزی در مشاوره، تجربه عملی و کارورزی در معلمی، فنون و روش‌های تدریس، مدیریت اسلامی، مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، آموزش و پرورش ابتدایی و راهنمایی، مشاوره تحصیلی، راهنمایی و مشاوره شغلی و تعدادی دیگر از دروس رشته‌های مختلف مراکز تربیت معلم را در دو مقطع لیسانس و فوق لیسانس تدریس کرده است. حاصل این دوره طولانی آموزشی، علاوه بر تربیت صدها معلم و دانشجو، نگارش تعداد سی و یک کتاب که غالباً با همان سرفصل‌های درسی و بعضاً با همان عناوین نظیر: سازمان و قوانین آموزش و پرورش ایران، مسایل آموزش و پرورش ایران، راهنمایی و مشاوره و ...، نگارش قریب ۱۰۰ مقاله، اجرا و یا نظارت بر بیش از ۵۰ طرح تحقیقی است. ضمناً استاد صافی سال‌ها چندی نیز در بخش‌های متعدد ستادی نظیر دبیرکلی شورای عالی آموزش و پرورش ۱۳۶۰-۱۳۵۸، معاون آموزشی وزیر ۱۳۶۴-۱۳۶۳، و دهها شورا، انجمن، مجلات و نشریات

آموزشی و علمی فعالیت کرده است. از سال ۱۳۸۷ نیز مدیریت مرکز راهنمایی و مشاوره وابسته به نظام روانشناسی و مشاوره ایران را به عهده دارد و بالاخره در سال‌های اخیر ریاست کانون بازنشستگان فرهنگیان را نیز پذیرفته است. این نکته نیز ناگفته نماند که استاد تاکنون دو بار از آموزش و پرورش بازنشسته شده است. یک بار در سال ۱۳۶۰ بود، که بلافاصله بعد از بازنشستگی، مجدداً از ایشان درخواست شد، در آموزش و پرورش حضور و به فعالیت‌هایش ادامه دهد، تا اینکه بعد از چهار سال خدمت، برای بار دوم در سال ۶۴ به بازنشستگی نایل آمد. خاطرات استاد در این بخش که غالباً مربوط به دوران دبیرکلی شورای عالی آموزش و پرورش و معاونت آموزشی وزیر در چند سال نخست بعد از انقلاب است، عیناً از زبان ایشان نقل می‌شود:

-خاطرات استاد صافی:

با توجه به اینکه اولین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش مربوط به ۹۲ سال پیش - که البته در آن زمان به نام شورای عالی معارف نامیده می‌شد و بعداً هم شورای عالی فرهنگ ۱۳۴۶-۱۳۱۶ نام گرفت - در تاریخ ۷ میزان (مهر) ۱۳۰۱ است، می‌توان از آن به عنوان قدیمی‌ترین شورا جهت سیاستگذاری و وضع مقررات برای فرهنگ کشور سخن گفت. این جانب توفیق یافتم در سال‌های نخست بعد از انقلاب به عنوان دبیرکل این شورا انجام وظیفه نمایم. دکتر غلامحسین شکوهی وزیر وقت آموزش و پرورش با آرای اعضا به عنوان اولین رئیس شورا انتخاب گردید و هدایت جلسات آن را بر عهده گرفت. اعضای شورا از رجال برجسته و صاحب نظران تعلیم و تربیت و بعضاً مقامات بالای فرهنگی و سیاسی به علاوه چند تن از مدیران مدارس و بالاخره تعدادی از اساتید دانشگاه طی ضوابطی انتخاب گردیدند، به طوری که شخصیت‌هایی نظیر: شهید رجایی، شهید باهنر، مرحوم حسن حبیبی، دکتر یدالله سبحانی، مهندس بنی اسدی، آیت‌الله امینی، حجت‌الاسلام حسینی، مرحوم گلزاده غفوری و برخی صاحب نظران تعلیم و تربیت در این شورا عضویت داشتند. از میان این اعضا فقط مرحوم سبحانی مدتی قبل از انقلاب - در دوره دکتر مصدق - عضویت شورا را به عهده داشت. گفتنی است که اعضای شورا به دو شکل انتخابی و انتصابی تعیین می‌شدند، که در هر حالت سبقت فرهنگی و علمی مهم‌ترین شاخص گزینش اعضا تلقی می‌شد. مهم‌ترین اقدام شورا در همان اوان فعالیت خود، تهیه و تصویب لایحه قانونی شورای عالی آموزش و پرورش در شورای انقلاب بود. بر اساس این قانون برای اولین بار، برای شورا سازمان اداری پیش بینی شد. به طوری که شورا دارای دبیرکل و کمیسیون‌های مختلف و تعدادی کارشناس و دارای اختیارات گسترده در ارتباط با دستگاه‌های اجرایی و ستادی قرار گرفت. شورا موظف بود پیشنهادات و طرح‌های رسیده در باره آموزش و پرورش را دریافت و در کمیسیون‌های مربوطه نظیر: کمیسیون اهداف و خط مشی‌ها، کمیسیون توسعه و منابع انسانی، کمیسیون اساسنامه‌ها و مقررات، کمیسیون ارزشیابی مدارک

تحصیلی خارجی، کمیسیون مدال و نشان‌ها، کمیسیون برنامه‌ها و کتب درسی و بعدها کمیسیون معین مورد ارزیابی قرار دهد و بعد از کار کارشناسی برای اظهارنظر و تصویب به شورای عالی ارسال نماید. ناگفته نماند که این شورا تقریباً با همان ساختار اولیه و البته با برخی اصلاحات تا کنون به فعالیت خود ادامه داده، با این تفاوت که اکنون رئیس جمهور به عنوان ریاست شورا، وزیر آموزش و پرورش قائم مقام او و دبیرکل شورا دبیری آن را به عهده دارند، که این مقامات به اضافه ۲۲ نفر از جمله چند تن از وزراء و برخی صاحب نظران عضو، مسئولیت اتخاذ تصمیم و حق رای در جلسات شورا را عهده دار می‌باشند. به هر حال بر اساس مصوبه مذکور، وظایف گسترده‌ای نظیر: تعیین خط‌مشی‌های کلی آموزش و پرورش در دوره‌های مختلف تحصیلی ابتدایی، راهنمایی و متوسطه، تشکیل شوراهای منطقه‌ای آموزش و پرورش، تصویب مقررات مربوطه، بررسی و اظهارنظر در مورد لوایح تقدیمی مربوط به طرح‌ها در مجلس شورای اسلامی، تصویب هدف‌ها و ساختار آموزشی آموزش و پرورش، تصویب اساسنامه‌های مراکز مختلف آموزشی، تصویب آیین‌نامه‌های آموزشی، تدوین ضوابط مربوط به گزینش معلم و تربیت معلم، تصویب ضوابط ارزشیابی نظام آموزش و پرورش و بالاخره تصویب برنامه‌های درسی و انطباق کتب درسی با برنامه‌های درسی و مواردی از این قبیل برعهده شورا گذاشته شده است. در اینجا لازم می‌دانم با ذکر خیر و یاد چند تن از رجال فرهنگی تاثیرگذار در شورا در طی سال‌های نخست تاسیس آن در بعد از انقلاب، نقش آنان را با بازگویی خاطراتی گرامی بدارم:

۱- دکتر غلامحسین شکوهی :

ایشان افتخار اولین وزیر آموزش و پرورش در دولت مرحوم مهندس بازرگان را به عهده داشت. از همان ابتدا تشکیل شورا، نخست به عنوان عضو و مدتی بعد در جایگاه ریاست، نقش درخشانی در شورا ایفا کرد. دکتر شکوهی درجه استادی در تعلیم و تربیت از کشور سوئیس داشت و دارای تالیفات متعددی در ریاضیات و علوم تربیتی و فلسفه تعلیم و تربیت بود. علاوه بر تدریس، ریاست دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران را نیز به عهده داشت. سوابق دکتر نشان می‌دهد، ایشان فارغ التحصیل دانشسرای مقدماتی بیرجند بوده و مدتی در روستاها به تدریس پرداخته است. بعدها با ورود به تحصیلات دانشگاهی به دلیل شاگرد ممتازی موفق شد، تحصیلات عالی خود را از طریق بورس تحصیلی در داخل و خارج از کشور طی کند.

حضور دکتر شکوهی در شورا به علت تخصص و مطالعات گسترده اش، بسیا مغتنم بود. او از طریق رای گیری و توسط اعضای شورا به ریاست شورا انتخاب گردید. مهم‌ترین کاری که در شورای عالی آغاز نمود، تحلیل وظایف شورا، نقش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی در آموزش و پرورش، بسترسازی تحول آموزش و پرورش و نگارش اهداف آموزش و پرورش با عنایت به چهار اصل: رابطه

انسان با خدا، رابطه انسان با خود، رابطه انسان با جامعه و بالاخره رابطه انسان با طبیعت بود. براساس همین طرح در سال‌های ۵۸-۵۹ نشریه داخلی تحت عنوان «هدف‌های آموزش و پرورش در جمهوری اسلامی ایران» (۱) را چاپ و منتشر نمود. ایشان غالباً در جلسات شورا ایده‌های جالب مطرح می‌کرد، از آن جمله تاکید ویژه‌ای بر طرح معلم چند پیشه در روستاها داشت و معتقد بود معلمی که به روستا اعزام می‌شود باید نقش‌های متعددی را که مورد نیاز روستاییان است، ایفا کند. معلم نه تنها برای سواد آموزی بیسوادان تلاش کند، بلکه برای توسعه فرهنگی روستا نیز اهتمام ورزد. وضع بهداشت را سروسامان بخشد و حتی برای بهسازی امور کشاورزی و دامداری و سایر مشاغل روستاهی نیز همت گمارد، به گونه‌ای که نماینده چند وزارتخانه در روستا باشد.

دکتر شکوهی همچنین در باره کمیسیون‌های شورا، وظایف و نقش اعضای شورا، نحوه دریافت اطلاعات از صاحب نظران و بسیاری موارد دیگر، ایده‌های نوینی ارائه می‌داد. او با طرح مسایل آموزش و پرورش در شورا، به آسیب شناسی نظام آموزشی در گذشته پرداخت، به طوری که تا زمانی که ریاست این شورا را به عهده داشت، مباحث شورا را کاملاً به عرصه‌های علمی و مبتنی بر تفکر سوق داد. دکتر شکوهی حتی بعد از کناره گیری از آموزش و پرورش، همواره ارتباط علمی خود را با این وزارتخانه حفظ کرد، به طوری که امروزه بسیاری از دست اندرکاران تعلیم و تربیت کشور افتخار شاگردی این استاد را دارند.

از خاطرات به یاد ماندنی از این استاد، باید عرض کنم، زمانی که دکتر شکوهی در سمت وزیر آموزش و پرورش فعالیت می‌کرد، وقتی در صبح یکی از روزها با ماشین وارد ساختمان وزارتخانه شد ناگهان مشاهده کرد، تعداد زیادی از مهندسين و نیروهای که در واحد نوسازی مدارس فعالیت می‌کردند، در اعتراض به وضع مبهم استخدامی خود، در آنجا تجمع کرده و حتی برخی با دراز کشیدن مقابل ماشین وزیر، سد راه ورود ایشان به داخل وزارتخانه شدند. تلاش‌ها برای گفتگو سودی نبخشید، استاد ناگهان از راننده خود خواست که به منزل برگردد. نتیجه اینکه از منزل با مهندس بازرگان تماس گرفت و استعفای خویش را از وزارت آموزش و پرورش اعلام کرد. به این ترتیب بعد از نه ماه وزارت، از آموزش و پرورش کناره گیری کرد، و بعد از ایشان، مشاور وی شهید رجایی به سمت وزارت آموزش و پرورش انتخاب گردید.

۲- شهید محمد علی رجایی :

شخصیت دیگری که مدتی رئیس شورا و کوتاه مدتی نیز مشاور وزیر و بالاخره چند صباحی هم به وزارت آموزش و پرورش نایل آمد، شهید محمد علی رجایی بود. سوابق آن مرحوم نشان می‌دهد که علاوه بر دغدغه‌های فرهنگی، در مبارزات سیاسی قبل از انقلاب هم نقش داشت. ایشان حتی در دوران تدریس ریاضی در دبیرستان‌ها و از جمله مدرسه کمال نارمک، سعی در افزایش آگاهی

سیاسی دانش آموزان داشت. ایشان بعد از انقلاب علی رغم زمان کوتاه در سمت‌های مشاور وزیر و سپس وزارت، نقش مهمی در آموزش و پرورش ایفا کرد. هرچند از همان آغاز عضویت شورا را به عهده نداشت، ولی بعدها چه در دوران عضویت شورا و سایر مسئولیت‌های فرهنگی، برای جایگاه تربیت معلم اهمیت زیادی قائل بود و همواره در همه مسایل آموزش و پرورش به بحث و بررسی می‌پرداخت و برای این منظور جایگاه سیاست‌گذاری کلان و تاثیرگذار شورا را مورد تاکید قرار می‌داد. لذا در زمان وزارت او، هم دبیرکلی شورا و هم سایر پست‌های جدید دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش به تصویب رسید، به طوری که همواره از این شورا حمایت می‌کرد. در همین مدت کوتاه عضویت وی در شورا - شاید کمتر یک سال - ما همیشه ناظر و شاهد ساده زیستی او بودیم. ایشان بعد از وزارت به نخست‌وزیری رسید که در انفجار معروف نخست‌وزیری شهید شد. خاطره‌ای که از دوران وزارت ایشان دارم، در شناخت اوضاع سیاسی و جولان احزاب و گروه‌های سیاسی با گرایش‌های مختلف حائز اهمیت است. یک روز در وزارتخانه مشغول کار بودیم که ناگهان جمع زیادی دانش آموزان دختر دبیرستانی به ساختمان وزارتخانه آمده و همه وسایل اعم از: شیشه‌ها، میزها، درب‌های و لوازم اتاق‌ها و در یک کلام هر چیزی که دم دستشان می‌رسید، شکستند و تخریب کردند. آنها حتی شیشه روی میز اتاق جلسات که خیلی بزرگ بود، نیز خرد کردند و به کسی هم جوابگو نبودند، از سخنان و گفتگوهای آنان پیدا بود که در صدد آسیب به وزیر نیز هستند، از این رو خود را به آقای رجایی رساندیم و با خواهش، ایشان را از درب دیگری از وزارتخانه خارج کرده و به این ترتیب جان ایشان را نجات دادیم. هرگز معلوم نشد، این دانش آموزان از کجا آمدند؟ توسط چه کسانی یا گروه‌های تحریک و هدایت می‌شدند؟ و مهمتر اینکه چه می‌خواستند؟

۳- شهید دکتر محمد جواد باهنر:

از شخصیت‌های بسیار تاثیرگذار و دلسوز دیگر که مدتی عضو شورای عالی آموزش و پرورش و بعداً نیز به وزارت رسید، شهید باهنر بود. دکتر باهنر بسیار منظم در جلسات شورا شرکت و غالباً ایده‌های مهمی طرح می‌کرد. علاقه و سوابق او به آموزش به سال‌های قبل از انقلاب با نگارش کتب دینی درسی به عنوان کارشناس تعلیمات دینی برمی‌گشت. او اینک بعد از انقلاب با فرصت پیش آمده در صدد برآمد به این عرصه اهتمام بیشتری بورزد. دکتر باهنر به اثربخشی تعلیم و تربیت ایمان داشت و چون خود کارشناس و صاحب تالیفاتی در این خصوص بود، در صدد بهسازی وضع آموزش و پرورش برآمد. ایشان در این راستا، بارها طرح‌ها و پیشنهادات درخور توجهی ارائه داد، که در دستور کار شورا قرار گرفته و مورد بررسی واقع می‌شد. از سوی دیگر با شناختی که از صاحب‌نظران برجسته تعلیم و تربیت داشت، دائماً از همکاری و مشاوره با آنان بهره‌مند می‌شد.

از جمله خاطراتی که با دکتر باهنی دارم این است که وقتی به وزارت رسید، طی دیداری از من خواست که اگر تجربه یا پیشنهادی دارم، مطرح کنم. من نیز با عنایت به شرایط و اوضاع آن سال‌ها، سه نکته را به ایشان خاطر نشان کردم: اول استفاده از امکانات سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور برای افزایش بودجه آموزش و پرورش، دوم استفاده بهینه از امکانات سازمان مدیریت و امور اداری کشور برای اخذ پست‌های جدید سازمانی برای آموزش و پرورش و بالاخره تجدید نظر در اولویت‌های کاری خود در وزارتخانه به خصوص استفاده بهینه از فرهنگیان بود. اما دوران وزارت ایشان دیری نپایید و به نخست وزیری رسید. از ایشان آثار زیادی در زمینه‌های: خانواده، تعلیم و تربیت، تربیت مذهبی و ... به یادگار مانده است.

۴- دکتر حسن حبیبی :

یکی از شخصیت‌هایی که در آستانه پیروزی انقلاب در نگارش قانون اساسی نقش داشت و همچنین مطالعات گسترده‌ای در زمینه مباحث بومی فرهنگ و آموزش و پرورش نوین ایران از جمله شورای عالی معارف و شورای عالی فرهنگ به عمل آورد، دکتر حبیبی بود. ایشان از همان سال ۵۸ به عضویت شورای عالی آموزش و پرورش در آمد و مدتی بعد هم که وزیر علوم شد، حضورش در جلسات شورای عالی تداوم یافت. آن مرحوم به علت تسلطی که به مباحث حقوقی از یک سو و آیات قرآن از سوی دیگر داشت، به درخواست شورای عالی، ماموریت یافت تا درباره اهداف آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران به مطالعه بپردازد. حاصل کار او در بیش از ۲۰ صفحه، با استناد به آیات قرآن، پایه و اساس مطالعات بعدی در این خصوص شد. (۲) پژوهش دکتر حبیبی فضای جلسات شورا را به سوی مباحث بنیادی سوق داد. کما اینکه ایشان به دلیل تجارب جهانی در دوران تحصیل در اروپا از یک سو و اطلاعات تاریخی از مباحث سنت و تجدد و علم و فرهنگ بومی و مذهبی، به نوعی در جایگاه یک صاحب نظر برجسته و الگو ایفای نقش می‌کرد.

درباره شخصیت دکتر حبیبی باید خاطر نشان کنم که ایشان بسیار مودب و منظم و اهل مطالعه بود. آرامش خاصی داشت، علاقه مند و دلسوز و مومن به کار خود بود. انعطاف پذیر، محافظه کار و اخلاص ویژه‌ای داشت، لذا تا سال‌های طولانی با روسای جمهور مختلف همکار کرد. او در دوران عضویت در شورا در اغلب مصوبات تاثیرگذار بود. او از ادبیات غنی فارسی بهره زیادی می‌برد و غالباً در سخنرانی خود در مجامع علمی و فرهنگی، ایده‌های نوینی مطرح می‌کرد. اما دیری نپایید که از عرصه فرهنگ و آموزش و پرورش جدا شد و نقش سیاسی به عهده گرفت. البته چند صباحی بعد، دکتر حبیبی با تأسیس و مدیریت بنیاد ایرانشناسی طی قریب دو دهه، نشان داد که همچنان خاستگاه و ریشه‌ها را در فرهنگ جستجو می‌کند. از آن مرحوم آثار زیادی در زمینه‌های: فرهنگ ایران، مباحث جامعه شناسی، دانش بومی و... باقی مانده است.

در پایان مایلم با ذکر یک خاطره از تلاش ناکام یک وزیر برای انحلال شورای عالی آموزش و پرورش، به آسیب شناسی شورای عالی پردازم. ماجرا از این قرار بود که در طول سالیان طولانی فعالیت شورا، بعضاً اتفاق می افتاد که در برخی مسایل میان وزیر و برخی نزدیکانش با سایر اعضا که غالباً از صاحب نظران برجسته بودند، اختلاف نظر پیش آید. طبیعی بود که اعضا حاضر نبودند زیر سلطه وزیر قرار بگیرند و در این صورت اختلافات باقی می ماند و گسترش می یافت. این اتفاق یک بار در دوره مسئولیت من در شورا پیش آمد. در سال های ۶۰-۵۹ با تدوام واوج گیری یک مورد اختلاف، وزیر مربوطه دستور جلسه شورای معاونان خود را بررسی و طرح انحلال شورای عالی آموزش و پرورش قرار داد. این دستور خلاف قانون بود، عدم توجه به جایگاه قانونی شورا و طرح انحلال آن در جلسه شورای معاونان، با مخالفت من مواجه شد. من که در جایگاه دبیرکلی شورا در آن جلسه حضور داشتم، ناچار استعفای خود را اعلام و رسماً به خدمت خود در آموزش و پرورش خاتمه دادم. البته بعد از این چالش، مدتی جلسات شورا به علت عدم حضور اکثریت تشکیل نشد، چون برخی اعضا حاضر به تمکین از وزیر نبودند. تا اینکه با آمدن وزیر جدید، دوباره، جلسات شورا تشکیل و بسیاری از طرح ها و پیشنهادات رسیده که معطل مانده بود، طی تشکیل جلسات مکرر مورد بررسی و تصویب قرار گرفت.

یادداشت ها:

۱- گفتنی است که این جزوه در دو شماره ۵ و ۶ نشریه داخلی دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش در اسفند ۱۳۵۹ در نسخ محدود، جهت اظهار نظر اعضای شورا، چاپ و نشر یافت، که کپی نسخه هدایی آنها توسط استاد صافی در آرشیو مرکز اسناد شورای عالی نگهداری می شود. ضمناً در این راستا جزوات مشابهی توسط برخی دیگر از اعضای شورا از جمله: دکتر یدالله سحابی (نشریه شماره ۴، دیماه ۱۳۵۹) و فصل الله شهیدی (نشریه شماره ۱۱، اردیبهشت ۱۳۶۰) نیز تهیه گردیده که جزوات اخیر به همراه دهها مجموعه اسنادی دیگر از سوی آیت الله ابراهیم امینی - از مجتهدان جامع الشرایط معرفی شده شورای نگهبان جهت عضویت در شورای عالی در سال های نخست بعد از انقلاب - به آرشیو مرکز اسناد اهدا گردیده، که خوشبختانه امکان استفاده از مجموعه این اسناد برای پژوهشگران فراهم می باشد.

۲- متن پژوهش دکتر حبیبی با عنوان «هدف های کلی آموزش و پرورش در جمهوری اسلامی ایران» در قالب نشریه داخلی شماره ۲۱ (شماره مسلسل ۳۸) در آذر ۱۳۶۰ از سوی دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش چاپ و نشر یافته که کپی نسخه هدایی آن توسط استاد صافی در آرشیو مرکز اسناد نگهداری می شود.

رحیم روح بخش - مرکز اسناد شورای عالی آموزش و پرورش

<https://sce.ir/fa/news/4248>